

EU-liikkuvuuden vaikutukset

SIMO MANNILA

A Continent Moving West kuuluu muuttokysymyksiin keskittyvän EU:n tutkimusverkoston IMISCOEn varhaisiin julkaisuihin – tähän mennessä kirjoja on kertynyt kymmeniä. Vaikka teos on neljän vuoden takaa ja jotkut aineistot ovat vanhempiakin, sen huomiot ovat kestäviä ja ansaitsevat edelleen tutustumisen. Kirja käsittelee etupäässä Schengen-alueen mahdollistaman Euroopan unionin sisäisen muuttoliikkeen alkuvuosia, jolloin vielä joillakin mailla oli liikkuvuuden varauksia, ja esimerkiksi romanialaiset ja bulgarialaiset olivat enimmäkseen vielä ulkopuolella. Tämän jälkeen liikkuvuus on kasvanut, mutta sen suunta ei ole yksiselitteinen: on myös paljon paluumuuttajia ja erityisesti niitä, jotka muuttavat määräaikaaisesti ulkomaille tai kiertävät eri maissa.

Teoksen 15 artikkelia käsittelevät EU-työvoiman liikkuvuuden vaikutuksia niin yksilö-, perhe- kuin maidenkin tasolla. Tutkitut muuttajat ovat puolalaisia, romanialaisia tai bulgarialaisia, kohdemaina erityisesti Norja, Englanti, Hollanti ja Saksa. Myös teoksen kirjoittajat ovat näistä maista ja artikkelien teemat vaihtelevat rakennusalan siirtotyöläisten oloista rekrytointikanaviin, ns. aivovuodon riskeistä inhimillisen, sosiaalisen ja taloudellisen pääoman merkitykseen liikkuvuudelle ja modernisaatiosta sosiaaliturvajärjestelmien kestävyys. Kirja on esimerkki siitä, että EU:n sisäisestä liikkuvuudesta on runsaasti hyvää tutkimusta, joka on rele-

vantia myös Suomen kannalta. Muuttajat muokkaavat niin meidän kuin muidenkin EU-maiden työmarkkinoita ja niiden keskinäistä kilpailuasemaa uudella tavalla, ja siihen liittyy todellisia ja kuviteltuja uhkia. Suomalainen maahanmuuttoa koskeva tutkimusintressi samoin kuin julkinen keskustelu tuntuvat tosin keskittyneen etupäässä kolmansista maista tuleviin ja heidän asemaansa. Tämä on tavallaan EU-politiikan mukaista: liikkuvuus on sisämarkkinoiden termi, kun taas maahanmuutto on tarkasti säänneltyä toimintaa joka koskee niitä, jotka tulevat ulkopuolelta.

Johdannon kirjoittaneet Godfried Engbersen, Marek Okólski, Richard Black ja Cristina Panfiru toteavat, että EU:n sisäisen muuttoliikkeen on heterogeenistä ja siinä on erotettu lukuisia eri tyyppisiä, mutta hyvin tavallista sille on muuttojen tilapäisyys, joka erottaa sen selkeimmin kolmansista maista tulevista maahanmuutosta. Monet uusien EU-maiden asukkaat ovat osan vuotta töissä vauraammissa EU-maissa ja kokoavat varoja kotimaahan; monet muuttavat edelleen kolmansiin maihin tai palaavat jos työnteon tai elämän edellytykset muuttuvat kohdemaassa epäsuotuisaan suuntaan. Juridisessa mielessä tilanteet vaihtelevat, ensisijaista on työnteko eikä työlupa tai työn juridinen sääntely, mikä tietenkin on vaikuttanut siihen, mitä muuttajille on tarjolla. Työsuhteet eivät aina täytä sosiaaliturvan tai työolojen puolesta lainsäädännön

Richard Black & Godfried Engbersen & Marek Okólski & Cristina Pantiru (toim.)
A Continent Moving West?
EU Enlargement and Labour Migration from Central and Eastern Europe IMISCOE Research
Amsterdam University Press, 2010

vaatimuksia; toisaalta osa muuttajista kilpailee tulomaiden vastaavien ammattiryhmien kanssa tai ainakin pyrkii siihen.

Todellisen kuvan saaminen liikkuvuudesta edellyttää erilaisien aineistojen kriittistä käyttöä, pelkkä lainsäädännön tai tilastojen seuranta ei riitä, ja pienistä laadullisista aineistoista yleistäminen on vaarallista. Marta Anackan ja Marek Okólskin mukaan Puolan väestötilastot ovat olleet kauan harhaanjohtavia eivätkä anna – ellei rinnalla tarkastella muuta tietoa – todellista kuvaa poismuuton laajuudesta. Jon Horgen Friberg esittelee puolestaan artikkelissaan puolalaisten maahanmuuttajien oloista Norjassa kiinnostavan RDS (*respondent-driven sampling*) menetelmän, joka on tarkoitettu tilanteisiin, joissa kohdeväestö on vaikeasti saavutettavaa ja otantakehikkoa ei ole. Friberg on verrannut kolmea ryhmää puolalaisia työntekijöitä, niitä jotka olivat saaneet työpaikkansa oma-aloitteisesti tai rekrytoinnin kautta, lähetettyjä työntekijöitä joiden työnantaja oli Puolassa ja itsenäisiä yrittäjiä, joille EU/EEA-työmarkkinat avautuivat muita aiemmin. Tavallisessa työsuhteessa olevien tilanne oli lähetettyjen työntee-

kijöiden ja itsenäisten yrittäjien tilannetta parempi, vaikka heidänkin asemansa oli esimerkiksi palkkaukseltaan vastaavia norjalaisia työntekijäryhmiä heikompi. Puolalaisten työmarkkinat Norjassa ovat sukupuolittuneet miesten ollessa tyypillisesti rakennus- ja naisten kotitaloustyössä, etupäässä siivoajina; varsinkin naisten työsuhteet eivät olleet lainmukaisessa kunnossa.

Kirjan useissa artikkeleissa pohditaan muuttoliikkeen alueellista taustaa. Poismuutto voi johtua lähtöalueiden köyhyydestä, työvoiman ylitarjonnasta joissakin ammateissa ja muuttajien paikallisesti rakentuneista verkostoista, joiden avulla saadaan tietää minne mennä ja työpaikka hankitaan tulomaassa. Puolan osalta tulokset ovat hiukan vaikeasti hahmotettavissa: yhtäältä muutetaan maatalousvaltaisista maakunnista, toisaalta on muutettu alueilta, joilla on ollut perinteisesti yhteyksiä ulkomaille kuten Saksaan. Pavel Kaczmarczyk pohtii tekstissään aivovuodon riskejä ja toteaa että uusi tilanne johtaa helposti ainakin alueelliseen tasapainottomuuteen: kun Saksan työmarkkinat ovat perinteisesti imeneet lähtömaan heikosti koulutettua liikatyövoimaa, Isoon Britanniaan ja Irlantiin lähtee hyvin koulutettua väestöä varsinkin Puolan kehitysalueilta. Kohdemaiden valintaan vaikuttaa paitsi näiden kahden maan ja Ruotsin työmarkkinoiden avautuminen ensimmäisinä EU:ssa myös englannin kielen globaali valtasema. Kaiken kaikkiaan puolalainen tutkimus suhtautuu EU-liikkuvuuteen myönteisesti ja korostaa pikemmin sen hyötyjä kuin haittoja. Puolassa maastamuutto paljolti tasapainottaa työmarkkinoita ja korjaa kou-

lutuksen vinoutumia; siinä on samaa kuin suomalaisten maastamuutossa Ruotsiin 1960- ja 1970-luvuilla.

Romanialainen Dumitru Sandu Bukarestin yliopistosta pohtii kiinnostavasti liikkuvuuden alueellisia vaikutuksia. Ne näkyvät modernisaatioimpulsseina ostokäyttäytymisessä siirryttäessä torikaupasta valintamyymälöihin ja uudessa tai uudistuvassa rakennuskannassa joillakin alueilla, mutta myös yhä useammin perheiden hajoamisena, joka voi johtua työn aiheuttamasta pitkästä erossaolosta tai sitten perinteisen perhekäsityksen muuttumisesta modernisaatioprosessissa. Romaniassakin muuttoliike ja sen vaikutukset vaihtelevat alueellisesti, ja erot selittyvät liikkuvuuden lisäksi lähtöalueiden elintason ja paikallisen kulttuurin vaihtelusta. Eniten muuttajia on ollut maan köyhimmästä itäosasta Moldovasta ja sitten Transilvaniasta, josta on perinteisesti ollut yhteyksiä Saksaan ja Unkariin.

Kansainvälisen tiedon mukaan maahanmuuttajien rahälähetykset lähtömaahan siirtyvät lähinnä kulutukseen. EU-muuttajien tilanne vaikuttaa tästä poikkeavalta, tai ainakin niin että myös muuhun on tutkimusten mukaan riittänyt varoja. Esimerkiksi Transilvaniassa saadut rahälähetykset näkyvät rakennuskannassa. Lisäksi pienyritteliäisyyteen tulee alkupääomaa ja lähtömaahan siirtyä suurempien yritysten alihankintaa, markkina-taloudessa toimimisen osaamista ja uutta työkuluttuuria. Kiinnostavaa on, että epävirallisessa taloudessa toimivien ja usein laittomien työntekijöiden rahälähetykset ovat suurempia kuin niiden, joiden tilanne tulomaassa on vakiintunut – tavanomai-

seen eurooppalaiseen tapaan tulomaahan integroituminen merkitsee sitä että varat tarvitaan siellä, ja lähtömaan siteet pakotakin heikkenevät.

Brittiläinen Kristina Csedő vertailee erilaisen verkostojen merkitystä Itä-Euroopasta tulleiden unkarilaisten ja romanialaisten osajien ja opiskelijoiden työsaannissa. Etnisiin verkostoihin pitäytyminen merkitsee yleensä työllistymistä oman tason alapuolelle. Parhaiten tuntuivat selviytyvän ne, jotka ovat lähtömaassa olleet työssä kansainvälisessä yrityksessä ja sitten siirtyneet yrityksen tai sen kumppanin palvelukseen Isoon-Britanniaan. Kilpailu paikoista on kovaa. Sosiaalinen pääoma kootaan tietoisesti hyötynäkökulmasta ja työtä hakiessa lähtömaa jätetään – jos mahdollista – mainitsematta stigman välttämiseksi. Godfried Engbersen, Erik Snel ja Jan de Boom kuvaavat puolestaan artikkelissaan ”A Van Full of Poles” puolalaisia Hollannissa. Tässä tapauksessa kyseessä on ollut etupäässä sekundaarisektorin työvoima, joka ei ole syrjäyttänyt kantaväestöä markkinoilta mutta kylläkin kolmansien maiden kansalaisia. Muuttoihin liittyvän tilapäisyyden vuoksi asuntopolitiikkaa ei Hollannissa ole onnistuttu kehittämään toivotulla tavalla.

Bulgariaalaisten Eugenia Markovan ja Vesselin Minchevin ja Venelin Boshnakovin artikkelit ovat kiintoisia jo historiankin kannalta, koska Bulgaria lienee meillä ja Euroopassa jokseenkin tuntematon maa. Muuttoliikkeen historia ennen Schengen-kautta on ollut pitkälti maan turkkilaisen vähemmistön vapaaehtoisien tai pakotetun poismuuton historiaa: toisen maailmansodan jälkeen sadat tuhan-

net turkkilaiset ovat useina eri aaltolina muuttaneet pois maasta, etupäässä Turkkiin, jonka länsiosat eivät liene taloudellisilta oloiltaan olleet lähtöalueita heikompia. EU-jäsenyys on muuttanut tilanteen. Bulgarian väestöstä hyvin suuri osa on tällä hetkellä ulkomailla, etupäässä Saksassa ja EU:n eteläisissä valtioissa, kuten Kreikassa. Kirjoittajien mukaan pienen maan tilanteessa ns. aivovuodon riskit korostuvat.

Thomasin ja Znanieckin, muuttotutkimuksen klassikoiden (Polish Peasant in America, 1918) vanha huomio oli, että maahanmuuttajien koko elämä keskittyi työhön. Kun Puolaan jääneet omaiset kysivät heiltä, millaista Amerikassa on, hyvin tavallinen vastaus oli, etteivät he osanneet sanoa, koska eivät ole siitä paljontaan ehtineet nähdä. EU-muuttajan tilanne vaikuttaa olevan nykyään samanlain-

en: ”And in the evening, when the job is done, they turn their polka music loudly on.” Krzysztof Novaczek ja Wolfgang Ochel pohtivat artikkeleissaan vapaan liikkuvuuden vaikutusta eri maiden sosiaaliturvaan ja hyvinvointivaltioon EU:ssa. Novaczekin vertailussa ovat mukana Iso-Britannia, Irlanti ja Ruotsi. Tulokset ovat yksiselitteiset: riippumatta sosiaalipolitiikan mallista vaikutukset sosiaaliturvaan ovat vähäiset, ja potentiaalisen raskautuksen, jota julkisuudessa pelätään, aiheuttavat kolmansista maista tulevat muuttajat, ei EU:n sisäinen liikkuvuus. Ochel jättää asiaan vielä vuoden 2007 tilanteessa joitakin varauksia, ja hänen ekonometriset tyylikkäät mallinsa perustuvat mielestäni kovin moniin oletuksiin.

A Continent Moving West? sisältää tärkeitä huomioita ja hypoteeseja, joita kannattaisi pohdita ja testata Suomessakin. Kir-

ja on terveellistä luettavaa tilanteessa, jossa pohditaan kestävyysvajetta, käydään keskustelua työvoiman tarjonnan vs. kysynnän ensisijaisuudesta ja jossa EU:n sisämarkkinoilla kansakunnat ovat tosiasiasa kilpailussa osaavasta työvoimasta. Suomi on tosin eristynyt maa, jota EU:n sisäinen liikkuvuus koskettaa ainakin vielä muita vähemmän, poikkeuksena se, että ulkomailta tulevien opiskelijoiden määrä ei ole vähäinen, mutta entä ulkomaille menevät suomalaiset osaajat? Suomi ei ole myöskään erityisen globaali kieli, mutta Etelä-Suomen ja Viron työmarkkinat ovat joillakin aloilla hyvää vauhtia yhdenytymässä, ja tähän sisältyy riskejä ja mahdollisuuksia. Nämä ovat merkittäviä aihepiirejä, joita ei tutkimuksellisesti ole ammennettu tyhjiin.

Pelkäämisen ongelma

MATTI VIRTANEN

Olin kehno ainekirjoittaja vanhassa oppikoulussa. Yritin toistaa sellaista formaattia, jota pidin ”ainekirjoituksen” lajityypinä: kuivan ulkokohtaista ja ns. asiallista juoksutusta. Sitten neljännellä luokalla kokeilin jotain erilaista, kun otsikoksi annettiin ”Ukkonen uhkaa”. Kuvasin todellisen kokemukseni edelliseltä kesältä, kun olimme soutelemassa ja tummat pilvet alkoivat äkkiä peittää taivaanrannan. Paisutin nopeasti kasvavaa hätää, jotta ehtisimmekö kotiin ennen kuin ukkonen todella ryntää päälle –

ja helpotusta, kun näin tapahtui. Teksti oli minulle eräänlainen herätys. Miksi kopsata jotain ulkokohtaista ja kuollutta, kun voi ottaa oman kokemuksen käyttöön ja luottaa siihen, sen kuvaukseen ja kehystämiseen. Tunsin löytäneeni oman ääneni.

Samaa mieltä oli myös opettaja, joka nosti tämän kierroksen iloiseksi yllätykseksi minun aineeni – ja toi ainevihkon samantien eteeni ja pyysi minua lukemaan sen koko luokalle. Tunustuksen tuottaman euforian vallassa aloitin lukemisen, joka

Henkka Hyppönen
Pelon hinta
Tammi, 2014

pian päättyi katastrofiin: hengitys tuntui salpautuvan, ääni kurotui umpeen ja koko ruumis tuntui tärisevän. Lukeminen katkesi. Jäätävä hiljaisuus laskeutui luokkaan. Opettaja käveli luokseni, otti vihkon ja luki aineen loppuun kateederiltään. Myöhemminkään opettaja eikä kukaan luokkakavereistani sanonut tästä episodista mitään, enkä